МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Харківський авіаційний інститут»

ЄСІКОВ Володимир Володимирович

УДК 351.34:342.95

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Харків – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України.

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, професор
ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО Аліна Леонідівна
Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», начальник відділу забезпечення наукової діяльності.

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління
ТАТАРНІКОВА Тетяна Олександрівна
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, заступник начальника Центру судових і спеціальних експертиз;

доктор наук з державного управління, професор
БЄЛАЙ Сергій Вікторович
Національна академія Національної гвардії України, начальник центру організації та координації наукової та інноваційної діяльності.

Захист відбудеться «17» грудня 2026 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.062.09 Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» за адресою: 61070, м. Харків, вул. Вадима Манька 17.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» за адресою: 61070, м. Харків, вул. Вадима Манька 17.

Автореферат розісланий «17» листопада 2026 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Надія КАРПЕКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтерес світової спільноти до проблем безпеки неухильно зростає, що пов'язано з перманентними кризовими явищами кінця XX–початку XXI ст., гострота яких безпосередньо актуалізувала питання щодо подальшої долі всього людства. Динамічні зміни світової геополітичної ситуації, міжнародне становище України й умови її внутрішнього розвитку, активізація військових дій з боку рф, негативні чинники соціально-економічного розвитку нашої країни, нові тенденції в загостренні загроз інтересам громадян, суспільству та державі ставлять перед усіма органами державної влади важливе завдання щодо розробки ефективних заходів, спрямованих на практичне вирішення ключових проблем забезпечення національної безпеки.

З огляду на це актуальність даного дослідження визначається сукупністю обставин. Адже проблема забезпечення національної безпеки на даний момент представляє для України одну з ключових, будучи, по суті, як умовою, так і метою проведення реформування в усіх сферах державного та громадського життя. Зміст перетворень, що проводяться, у цій сфері передусім має бути підпорядкований забезпеченню й усебічному зміцненню суверенітету, збереженню територіальної цілісності. В Україні назріла необхідність визначити орієнтири системи безпеки як правового явища, вивчити міжнародний досвід із правових позицій і реалізувати його в процесі вдосконалення законодавства про національну безпеку. Крім того, значний інтерес представляє проведення комплексного дослідження ролі правового забезпечення національної безпеки як одного зі стержневих елементів гарантування безпеки особистості, суспільства та держави на сучасному історичному етапі. При цьому методологічною основою аналізу проблем забезпечення національної безпеки в сучасних умовах залишається системний підхід. Системний розгляд соціально-економічного забезпечення суспільства в умовах дестабілізуючих дій показує, що воно є стійкістю динамічного типу, яка реалізується тільки за певних параметрів, що характеризують стан в економічній, ідеологічній сферах і сфері управління.

Додатково актуалізує обрану тему те, що Стратегія національної безпеки України визначає основний зміст забезпечення національної безпеки в підтримці правових й інституціональних механізмів, а також ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам України.

Усе вищесказане обумовлює актуальність обраної теми дослідження, яке може сприяти постановці нових і вирішенню існуючих правових питань, пов'язаних із вирішенням сучасних теоретичних підходів до правового забезпечення національної безпеки на принципах, установлених у Конституції України і загальновизнаних нормах міжнародного права, з урахуванням українського і міжнародного досвіду.

Питанням, що відображають методологічні основи дослідження національної безпеки, присвячені роботи Аристотеля, Р. Арона, Л. Ганна, Р. Гегеля, Т. Гоббса, У. Даля, Р. Дарендора, А. Маслоу, Ш.Л. Монтеск'є, Р. Моргентау, Платона, Б. Хогвуда, П. Бурдьє та ін.

Правові аспекти забезпечення національної безпеки держави знайшли відображення в роботах українських вчених Л. Антонової, В. Баштанника, С. Бєлая, С. Березіна, О. Бондаренка, Р. Буртового, О. Власюка, С. Домбровської, Ю. Древаля, І. Дудко, В. Єманова, А. Завідняка, П. Каляєва, Н. Карпеко, С. Крука, О. Крюкова, Ю. Корецького, В. Копанчука, О. Копанчук, О. Литвинова, С. Майстра, Н. Нижник, В. Палюха, А. Помази-Пономаренко, С. Пороки, Є. Романенка, В. Семенченко, Г. Ситника, В. Сиченка, В. Смолянюк, В. Степанова, Ю. Сурміна, В. Франчука, В. Шведун, Б. Цимбала, Т. Ярового та інших.

Проте досліджень за обраною темою, особливо з правових проблем забезпечення національної безпеки України в її історичній ретроспективі, аналізу сучасних підходів до формування правової основи забезпечення національної безпеки, співвідношення загальновизнаних норм міжнародного права і законодавства у сфері національної безпеки, безумовно, необхідних для заповнення наявних прогалин ще недостатньо. Уважаємо, що в дослідженнях із цього напрямку потрібно забезпечити формування комплексного бачення щодо підходів до проблем теорії і практики правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково- дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється в Національному університеті цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано заходи удосконалення правових аспектів забезпечення національної безпеки держави.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обгрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань:*

- охарактеризувати нормативно-правові аспекти забезпечення національної безпеки;
- здійснити оцінку правового механізму забезпечення національної безпеки;
- проаналізувати методичні засади ефективності правового механізму забезпечення національної безпеки;
- систематизувати механізми підтримки національної безпеки в зарубіжних країнах;
- обгрунтувати шляхи забезпечення національної безпеки у політично стабільному суспільстві;

- окреслити напрями удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки.

Об'єктом дослідження є процес формування і реалізації національної безпеки держави.

Предмет дослідження – правовий механізм забезпечення національної безпеки.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети та вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових й спеціальних методів дослідження, що ґрунтуються на сучасних засадах науки публічного управління та споріднених наук. Методологічну основу дисертації склали такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання:

– аналіз і синтез, індуктивне та дедуктивне пізнання – для уточнення предмета дослідження;

– логічне моделювання – для розробки методологічного забезпечення правового механізму забезпечення національної безпеки;

– логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату та визначенні сутності та змісту правового механізму забезпечення національної безпеки;

– порівняльного аналізу – для дослідження методологічних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних вітчизняних та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей та спільних характеристик формування та реалізації правового механізму забезпечення національної безпеки в різних країнах;

– аналізу та синтезу – для оцінки динаміки та результативності правових аспектів забезпечення національної безпеки держави;

– системно-аналітичний – для аналізу законодавчих актів та інших нормативно-правових документів щодо особливостей формування та реалізації правового механізму забезпечення національної безпеки;

– спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття проблем та суперечностей формування та реалізації правових аспектів забезпечення національної безпеки держави;

– евристичний метод – для обґрунтування концептуальних засад стратегії формування та реалізації правових аспектів забезпечення національної безпеки держави в умовах глобалізації;

– методи статистичного аналізу – для визначення стану ретроспективного і поточного стану вітчизняної державної політики у сфері національної безпеки;

– абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційна база дисертаційних досліджень ґрунтується на вітчизняних та закордонних нормативно-правових актах стосовно державного управління у сфері забезпечення національної безпеки, статистичних даних, а також наукових розробках учених і практиків України та зарубіжжя.

Наукова новизна отриманих результатів у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки.

При цьому наукова новизна конкретизується в таких положеннях:

уперше:

- обгрунтовано модель правового механізму забезпечення національної безпеки, що забезпечється за допомогою державних організаційних інститутів, що взаємодіють між собою, та є відносно відособленими частинами єдиного механізму та автономними, а також мають регулятивний державно-владний характер і функціональне призначення у рамках державно-правового механізму забезпечення національної безпеки та нормативне вираження системи громадських відносин як ідеальним явищем, виражених у вигляді системи категорій, статусів, принципів і духовних цінностей;

удосконалено:

- правові шляхи подолання протиріч, що виникають в процесі правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки та пропозиції з оптимального співвідношенню законодавства України і норм міжнародного права для подальшого розвитку правової бази забезпечення національної безпеки, та з урахуванням накопиченого досвіду правового регулювання , напрямів і змістовних характеристик правового механізму;
- напрями правового механізму забезпечення національної безпеки через систему державних інститутів послідовно організованих, діючих поетапно і на основі офіційних нормативних установок, що здійснюють діяльність з підтримки механізмів, ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам;

набуло подальшого розвитку:

- забезпечення національної безпеки, зокрема видової, коли аналізується забезпечення видів безпеки (економічної, інформаційної, військової і тому подібне) і галузевої, за якої правова основа забезпечення національної безпеки розглядається через призму галузей права, де з урахуванням переваг і недоліків кожного з них потрібний розумний баланс видового підходу, спрямованого на розкриття суті процесів, що відбуваються у сфері національної безпеки, і галузевого підходу, що дозволяє виокремити юридичну складову проблем для створення універсальних правових механізмів забезпечення національної безпеки;
- інституціональна узгодженість і злагодженість діяльності державних органів в процесі забезпечення національної безпеки, які повинні забезпечуватися юридичним розмежуванням функцій і повноважень в організаційному плані та взаємодією між усіма суб'єктами забезпечення безпеки, що здійснюється у формі обміну інформацією, спільному плануванні і проведенні заходів, взаємного використання сил і засобів в інтересах рішення загальної для суб'єктів цього процесу завдання, організації спеціального

моніторингу де в зв'язку з цим дуже важлива уніфікація понять і законодавча скоординованість відповідних видів державної діяльності, що припускає подальший концептуальний розвиток положень існуючого нормативно-правового матеріалу не лише в частині підзаконних актів, але і в частині фундаментальних законодавчих основ.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під година написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; у роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засідок з формування правових аспектів забезпечення національної безпеки держави.

Теоретичні та практичні напрацювання автора дисертаційного дослідження використано в роботі Черкаської районної військової адміністрації Черкаської області (довідка про впровадження №2384/01-68 від 21.08.2026).

Практичні пропозиції автора впроваджено в діяльності Департаменту цивільного захисту, оборонної роботи та взаємодії з правоохоронними органами Черкаської обласної державної адміністрації (№02/15-07-02/6365 від 21.08.2026).

Авторські пропозиці, визначені в дисертаційному дослідженні запровваджено в роботу Черкаської міської ради (довідка про впровадження №17023-01-8 від 24.08.2026).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обгрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Біологічні, хімічні та екологічні загрози в умовах війни» (м. Львів, 2026), ІІІ-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (м. Івано-Франківськ, 2026), ІІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення» (м. Харків, 2026).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 9 наукових працях, у тому числі – 2 колективних монографіях, 4 статтях у наукових фахових виданнях, 3 – тезах конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 5,45 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 216 сторінок. Обсяг основного тексту становить 181 сторінка. Список використаних джерел включає 292 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукової розробки, з'ясовано зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію й оприлюднення.

У першому розділі – *Теоретичні засади правового механізму забезпечення національної безпеки* – охарактеризовато умови стабільного функціонування та цілісності національної політико-правової системи, а також систематизовано понятійний апарат правового механізму забезпечення національної безпеки, надано наукову характеристику нормативно-правовим аспектам забезпечення національної безпеки.

На основі проведеного наукового аналізу визначеної проблематики, слід констатувати, що стан політико-правової системи оцінюється як безпечний у тому випадку, якщо усуваються негативні чинники, що перешкоджають ефективній реалізації інтересів особи, суспільства, держави і тим самим створюють загрозу стабільності функціонування системи і її цілісності. При цьому зміст політико-правової форми складає безліч конкретних соціальних стосунків, заснованих на властивих цьому суспільству нормативних системах (релігії, моралі, звичаїв, традицій). Зміст соціальних норм детермінує відповідний комплекс властивих цьому суспільству цінностей, духовних і матеріальних благ, задоволенню життєво важливих потреб учасників громадських стосунків. Необхідність збереження, захисту, примноження такихтрадиційних національних цінностей і благ відбиває суть національних інтересів і їхні особливості на різних етапах розвитку національної спільності (рис. 1).

У вказаному значенні національні інтереси України цілком коректно розглядати як ціннісно-ідеологічну систему, що послідовно відтворюється. Акцентовано, що національні інтереси законодавчо визначені як «сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави в забезпеченні захищеності і стійкого розвитку особи, суспільства і держави.

На нашу думку, слабкою стороною даної законодавчої дефініції є те, що в ній категорія «інтерес» розкривається через категорію «потреба». Проте інтерес – це не сама по собі потреба. Остання це тільки явище, що розуміється суб'єктом як необхідне для підтримки певного стану, зокрема стану безпеки. Оцінюване як необхідне або бажане таке явище стає об'єктом уваги, викликає інтерес, з боку суб'єкта стаючи об'єктом його діяльнисних спрямувань. Для держави, суспільства й особистості інтерес представляють не самі їх суб'єктивні потреби як такі, а духовні і матеріальні блага, без яких неможливо задовольнити життєво важливі потреби. Саме по відношенню до цих благ і цінностей зазвичай виявляють цікавість, і саме вони визначають зміст категорії «національні інтереси».

Крім того, виявлено, що в законодавчому визначенні не відбитий культурно-історичний аспект, який визначає суть категорії саме через

національну специфіку. Визначення відбиває формальний, структурний аспект явища і не вказує на властивості політико-правової системи, які дозволяють їй зовні (у міжнародних відносинах) проявляти себе в якості нації (в етатистському смисловому значенні Статуту ООН). В той же час, саме безпека національного суверенного об'єднання, загалом, розглядається як стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, а в міжнародних документах і в законодавстві держав визначається як національна безпека.

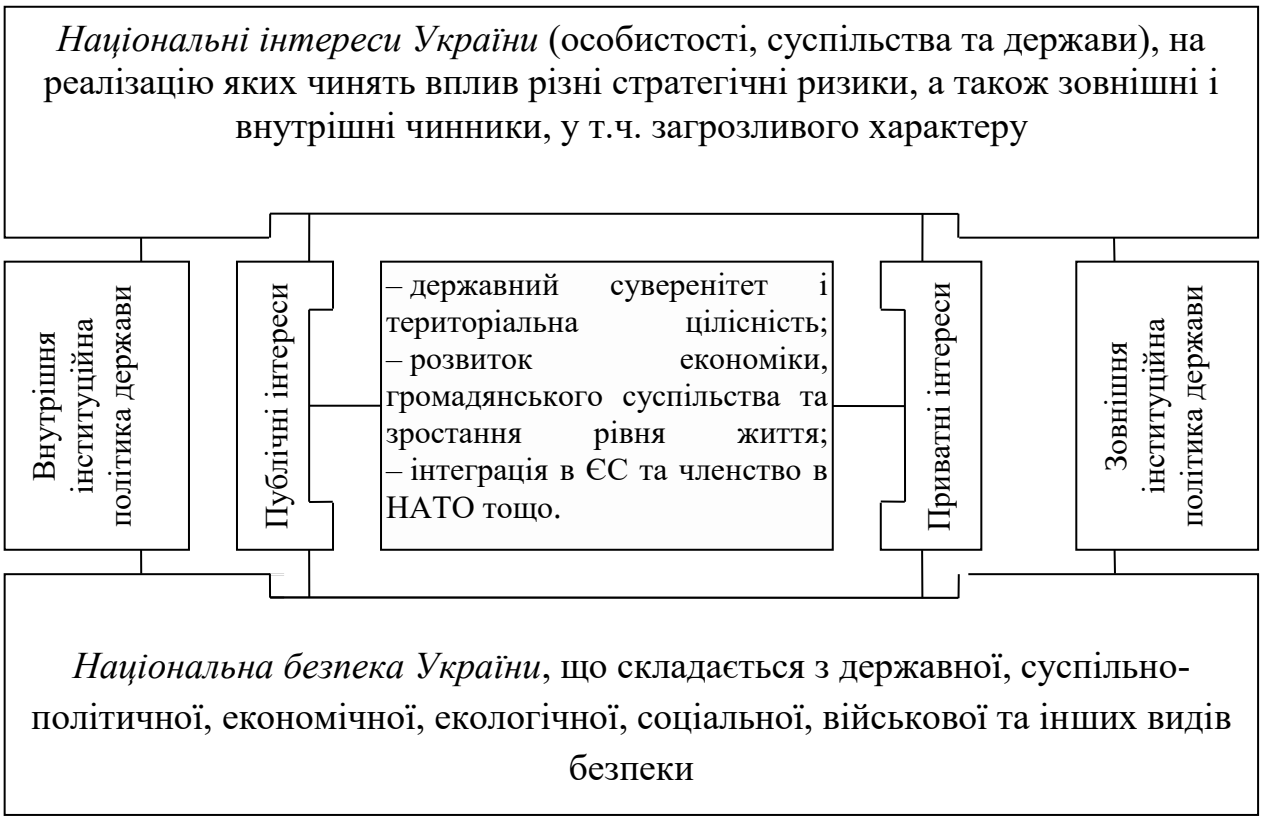

Рис. 1. Схематичне зображення складових національної безпеки України в системі державного регулювання

Нормативну систему державного правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки, ми розглядаємо в контексті категоріального зв'язку «загальне – особливе – одиничне», виділяючи при цьому три відповідні рівні – конституційний, законодавчий і концептуальний.

Виявлено, що на конституційному рівні закріплюються засадничі начала, дотримання яких повинно забезпечувати стабільний розвиток і цілісність національної політико-правової системи. «Основу основ» в цьому сенсі представляють принципи суверенітету та законності. На рівні законодавства здійснюється конкретизація відповідних конституційних положень, визначаються напрями діяльності, прописується механізм, закріплюється система базових категорій. Усе це визначає загальний вектор розвитку системи національної безпеки держави в єдності з національними ціннісними

пріоритетами, законодавчо закріпленими, у вигляді системи об'єктів національної безпеки.

Зокрема в Законі України «Про національну безпеку України» вказується, що безпека є станом захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. При цьому об'єкт безпеки розкривається в Законі через тріаду життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Якщо законодавство визначає інституціональні основи системи національної безпеки та загальний вектор функціонування механізму забезпечення національної безпеки, то конкретні стратегічні національні пріоритети, що витікають із цих завдань, а також шляху їх вирішення, визначаються актами керівника держави як гаранта конституції і законності.

Сучасні реалії соціально-політичного розвитку демонструють значне зростання викликів і загроз національній безпеці, одним із головних компонентів якої є політична стабільність. По суті, є усі підстави говорити про перехід великого числа сучасних держав до стану перманентної нестабільності, що поєднує в собі цілий комплекс внутрішньо- і зовнішньополітичних причин та передумов. Це підкреслює, як ніколи раніше, глобальну взаємозалежність, що посилюється, виникнення нових і загострення наявних проблем у сфері нацбезпеки, недостатню увагу до шляхів її гарантування в найближчій перспективі, що може зумовити серйозні, якщо не катастрофічні наслідки для великих соціальних груп і навіть цілих народів.

У другому розділі – «*Аналіз сучасного стану правового механізму забезпечення національної безпеки*» – надано оцінку правового механізму забезпечення національної безпеки, проаналізовано методичні засади ефективності правового механізму забезпечення національної безпеки, а також визначено механізми підтримки національної безпеки в зарубіжних країнах.

Під час дослідження надано обгрунтування методологічного значення категорії «правовий механізм державного управління» і доцільності його використання при структурно-функціональному аналізі елементів системи забезпечення національної безпеки. Зокрема відзначається, що поняття «механізм» широко використовується в теоретичному значенні, де йому надається назва («правовий механізм»), а його зміст розкривається як «комплекс юридичних засобів, послідовно організованих і діючих поетапно за певною нормативно заданою схемою. При цьому «усі елементи правового механізму знаходяться в логічному взаємозв'язку». Поняття механізму зв'язується також з функціонуванням і взаємодією державних інститутів – «механізм державного управління».

Видове поняття «правовий механізм забезпечення національної безпеки» у дисертації формулюється з урахуванням офіційної інтерпретації родових (загальніших) категорій, зміст яких розкривається в Стратегії національної безпеки. Зокрема, автор виходить з офіційного доктринального положення, згідно з яким «основний зміст забезпечення національної безпеки полягає в підтримці правових й інституціональних механізмів, а також ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним

інтересам України. Відповідно правовий механізм забезпечення національної безпеки в дисертації визначається як система державних інститутів послідовно організованих, діючих поетапно і на основі офіційних нормативних установок, що здійснюють діяльність із підтримки правових і інституціональних механізмів, ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам.

При дослідженні структури й юридичних підстав взаємодії елементів правовий механізм забезпечення національної безпеки, автор розглядає останній в контексті теоретико-правової інтерпретації, тобто в якості комплексу юридичних засобів, послідовно організованих і діючих поетапно за певною нормативно заданою схемою. Це припускає необхідність комплексного аналізу явища в двох проекціях – функціонально-інституціональній (комплекс засобів-інститутів) і процесуальній (поетапна дія засобів-інститутів).

Функції правового механізму забезпечення національної безпеки розглядаються як напрями державно-правової дії, що припускають рішення певних завдань в основних сферах життєдіяльності, і які в комплексі відбивають суть і зміст правової діяльності держави з забезпечення національної безпеки.

Функції правового механізму забезпечення національної безпеки безпосередньо залежать від характеру масштабів і міри реальних і потенційних загроз в політичній, економічній, соціальній сферах, у сфері науки і освіти, в духовній, інформаційній, військовій, оборонно-промисловій, екологічній сферах, а також у сфері громадської безпеки. Крім того дані функції здійснюються не лише у внутрішній, але і в зовнішньополітичній сфері, що зумовлює необхідність участі в заходах з забезпечення безпеки за межами України відповідно до міжнародних договорів і угод, укладених або визнаних державою.

Функції правового механізму забезпечення національної безпеки здійснюються за допомогою державних організаційних інститутів, що взаємодіють між собою, які в контексті даної проблематики умовно підрозділяють на дві групи :

– по-перше– це державні організаційні інститути, для яких відповідна функція *є* основною;

– по-друге – це ті інститути держави, для яких функція забезпечення національної безпеки є додатковою (реалізується, як правило, у разі виникнення відповідних загроз інтересам держави, суспільства, особи).

Правовий інститут забезпечення національної безпеки, як різновид організаційних інститутів держави, характеризується низкою ознак:

– по-перше – він є відносно відособленою частиною єдиного механізму, що має певну автономію;

– по-друге – має регулятивний державно-владний характер;

– по-третє – має не лише свою організацію, але і функціональне призначення в рамках правового механізму забезпечення національної безпеки.

Крім того, слід ураховувати, що державно-правовий (організаційний)

інститут забезпечення національної безпеки не дорівнюється відповідному державному органу, який є способом зв'язку регульованих державою відносин із їх матеріальною основою. Інститут є нормативним вираженням системи громадських відносин, у вказаному сенсі це ідеальне явище, виражене як система категорій, статусів, принципів, духовних цінностей тощо. Матеріальна складова, безумовно, передбачається, але не є основною, коли йдеться про інститути права або держави. У свою чергу, поняття державного органу, і в науковій і в навчальній літературі, як правило, пов'язується з матеріальною основою (людьми, будівлями, приміщеннями, устаткуванням, технічними засобами, озброєнням і так далі), тобто це структурні утворення мають у розпорядженні «матеріально-технічні можливості для здійснення своїх функцій».

Зокрема, державні органи, що здійснюють функцію із забезпечення національної безпеки, реалізують свої матеріально-технічні можливості за допомогою відповідних технологій, а також технічних, програмних, лінгвістичних, правових, організаційних засобів, включаючи телекомунікаційні канали, що використовуються в системі забезпечення національної безпеки для збору, формування, обробки, передачі або прийому інформації про стан національної безпеки і заходи з її зміцнення.

На наш погляд, важливу роль відіграє методологія оцінки при реалізації алгоритму забезпечення результативності та ефективності державного регулювання у сфері національної безпеки (рис. 2).

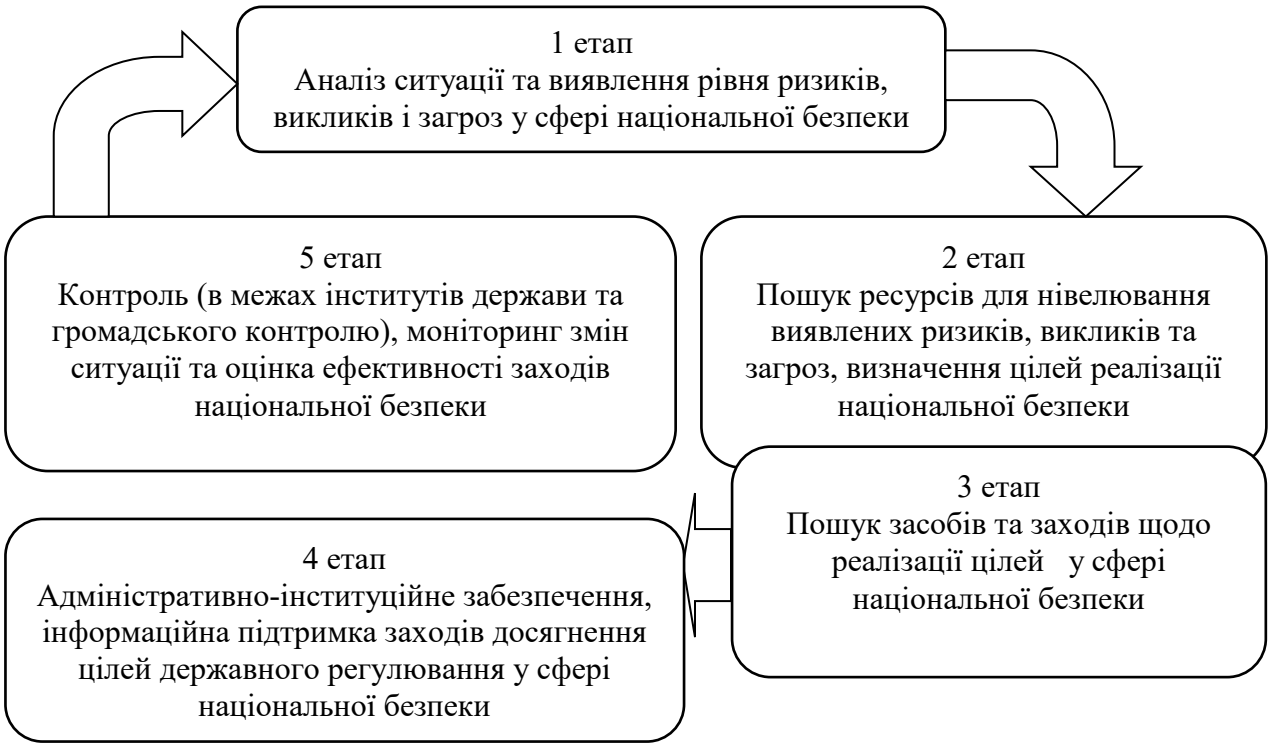

Рис. 2. Алгоритм забезпечення результативності та ефективності державної політики у сфері національної безпеки

Для запровадження ефективного державного регулювання у сфері національної безпеки дуже важливо ще на першій стадії формування передбачити основні критерії оцінки її ефективності. Це найбільш складне питання чіткого оцінювання ефективності державної політики у сфері національної безпеки.

У третьому розділі – «*Удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки*» – обгрунтовано шляхи забезпечення національної безпеки у політично стабільному суспільстві, окреслено напрями удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки та визначено концептуальні позиції правового механізму забезпечення національної безпеки.

Визначено, що забезпечення національної безпеки – це комплекс заходів політичного, правового, економічного, військового, інформаційного, соціального, екологічного і іншого характеру, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Вона досягається проведенням єдиної державної політики забезпечення національної безпеки, а також конкретними заходами, підтримуваними суспільством і адекватними загрозам життєво важливим інтересам об'єктів безпеки.

Під системою забезпечення національної безпеки розуміється сукупність різних державних і недержавних інститутів, установ, органів і організацій, діючих в інтересах забезпечення необхідного рівня соціальної, політичної, економічної, оборонної, інформаційної, технологічної, екологічної і інших видів безпеки. При відносній самостійності і своєрідності ці види безпеки повинні відповідати єдиному задуму – забезпеченню національної безпеки в сучасних умовах внутрішньої і зовнішньої обстановки. Формування системи забезпечення національної безпеки і прогресивний розвиток суспільства і держави представляють собою двоєдиний діалектичний процес із властивими йому протиріччями.

Система забезпечення національної безпеки передбачає таке:

- зіставлення геополітичних чинників країни з геополітичними чинниками інших країн;
- вивчення і аналіз внутрішніх чинників національної безпеки;
- формулювання зовнішньої і внутрішньої обстановки, що склалася, на певний період часу;
- аналіз життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави;
- вироблення національних цілей на основі аналізу життєво важливих інтересів;
- визначення способів і заходів захисту національних інтересів з урахуванням наявних ресурсів;
- створення адекватного механізму забезпечення національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки організаційно та функціонально базується на інтеграції зусиль суспільства й держави у сфері безпеки і, відповідно, складається з громадської і державної підсистем

забезпечення безпеки, взаємозв'язаних цільовою орієнтацією, спільністю вирішуваних завдань, властивими їм методами, силами і засобами. При цьому діє принцип пов'язаності й одночасного збереження повної самостійності та незалежності один від одного громадської й державної підсистем забезпечення безпеки, єдиного законодавчого регулювання їх діяльності і вирішення виникаючих протиріч.

Аргументовано розглядати громадську систему забезпечення національної безпеки як невід'ємну частину цілісної системи національної безпеки. Вона базується на демократичних принципах і покликана вирішувати свої специфічні завдання, що виражаються в допомозі державі та контролі над ним у питаннях забезпечення безпеки особистості та суспільства, своєчасного припинення тоталітарних намірів з боку держави. Початковою посилкою її права на існування і розвиток є той факт, що громадянське суспільство не ідентично державі. Громадянське суспільство вище держави. Вона покликана служити громадянському суспільству. Саме суспільство формує й містить державні структури, а тому має усі підстави направляти і контролювати їх діяльність, виходячи з ціннісних представлень і закону.

У новій загальносвітовій парадигмі національної безпеки вищою цінністю суспільства та держави є особа, її права й свободи. Ліберальні підходи дозволяють сформулювати основні вимоги до забезпечення безпеки особи, а саме:

– необхідність та адекватність заходів захисту загрозам життєво важливим інтересам особи;

– соціальна гарантованість безпеки особи;

– безоплатність забезпечення такої безпеки;

– створення в суспільстві умов для розкриття істинних духовних цінностей особи;

– визначення політики правового забезпечення безпеки особи і критеріїв оцінки її ефективності.

Виходячи з вимог до забезпечення безпеки особи, основними принципами її здійснення є такі:

– пріоритетність людини та її інтересів над усіма іншими цінностями;

– науковість у визначенні заходів із забезпечення безпеки і при аналізі загроз безпеки;

– системність забезпечення безпеки;

– рівність усіх видів і напрямів безпеки;

– облік демографічних і геополітичних чинників при забезпеченні безпеки;

– гласність і законність у забезпечення безпеки;

– попереджувальний характер заходів безпеки і її соціальна орієнтація.

Сучасне розуміння національної безпеки відображає об'єктивний процес інтеграції держав і народів в життєво важливих сферах суспільного життя, посилення їх взаємозв'язку і взаємозалежності у справі формування безпечного світу, єдність міжнародної, регіональної і національної безпеки. Тому

неможливо вирішувати завдання зміцнення національної безпеки, не докладаючи зусиль щодо зміцнення регіональної і міжнародної безпеки.

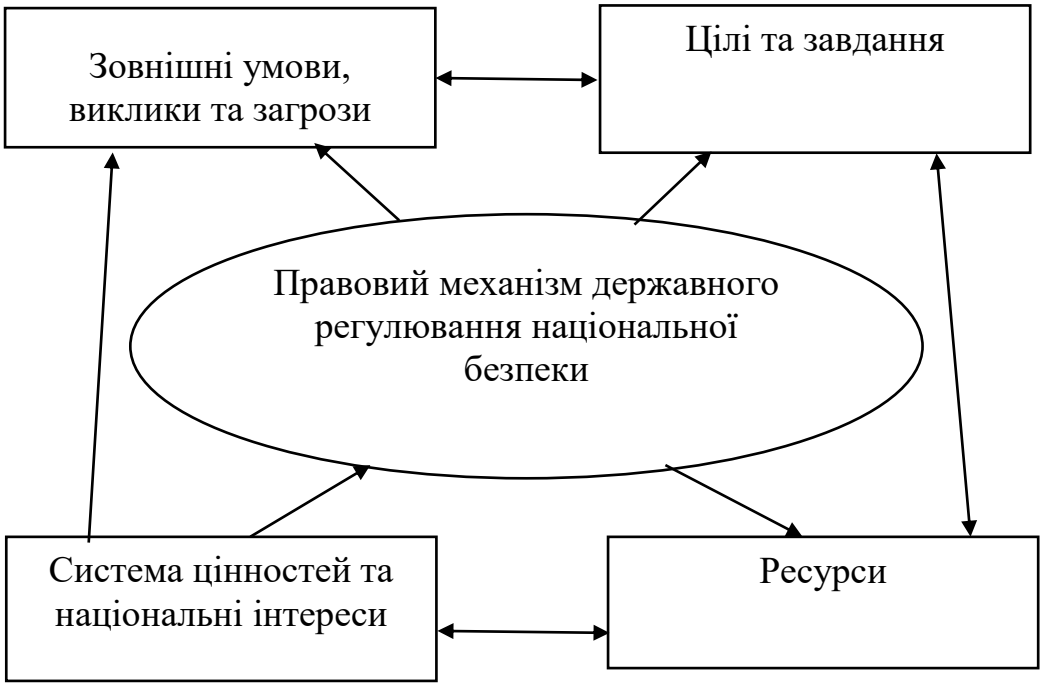

Рис. 3. Порядок формування та реалізації правового механізму державного регулювання національної безпеки

Україна вступила в третє тисячоліття з деформованими базовими основами безпеки, насамперед, у політичній, економічній, соціальній, науково-технічній, правовій і військовій сферах. Кризові явища властиві усім країнам на перехідних етапах, і в Україні вони набули усеосяжного, глобального характеру, що украй негативно позначається на стані її безпеки. Це зумовлює необхідність істотного перегляду проблем безпекового та стійкого розвитку країни, комплексного аналізу складних соціальних явищ і процесів у суспільстві відповідно до потреб і особливостей сьогодення.

Стратегія забезпечення національної безпеки в XXI столітті повинна орієнтуватися на парадигму стійкого соціально-економічного й інституційного розвитку, що враховує соціально-політичні, фінансово-економічні та інші процеси. Інтеграційна модель такого розвитку і національні інтереси повинні становити основу зовнішньої і внутрішньої політики будь-якої держави. При цьому національна безпека виступає ефективним критерієм визначення міри захищеності життєво важливих інтересів громадянського суспільства.

З’ясовано, що соціальний чинник органічно є присутнім в усіх елементах системи національної безпеки ЄС, США та ін., будучи визначальною категорією для реформування змісту цієї системи. Соціальне й інституційне середовище, компоненти безпеки цілком виправдано відносяться до стратегічних орієнтирів функціонування держави та суспільства з її економічним, науково-технічним і оборонним потенціалом. Звідси випливає, що актуальність процесів інституціоналізації безпеки в системі соціальних

відносин і соціальних взаємодій зумовлена комплексом об'єктивних передумов, які виникають із життєвої потреби соціуму, наростаючих загроз стану його безпеки та посилення конфліктності соціальних груп, наявності широкого кола небезпек, яким повинне протистояти людство, а також окреслювана політико-правовим змістом цього виду громадської діяльності, що є неодмінною частиною сучасної соціальної реальності.

Визначено, що забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави є процесом перманентним, адже він є нескінченним. У міру усунення або локалізації одних небезпек і загроз неминуче виникають інші, міняються лише їх пріоритети, форми і зовнішні прояви. Усе це вимагає безперервного моніторингу внутрішньополітичної і міжнародної ситуації, аналізу і наукового осмислення шляхів забезпечення безпеки в обстановці, що реально склалася, і організації цієї діяльності на різних рівнях (національному, регіональному, глобальному) з урахуванням геостратегічних інтересів, зовнішніх і внутрішніх загроз і реальних можливостей запобігання їх небажаній дії на незалежний розвиток держави, благополуччя нації, суспільства на основі свободи формування особи.

З огляду на це проведене дослідження можна вважати спробою об'єднання теоретичних і практичних питань забезпечення національної безпеки і осмислення їх із позицій соціально-правового аналізу, у рамках якого розглядається проблематика формування і функціонування інституціональної системи безпеки. Крім того, оптимізація формування та реалізації правового механізму державного регулювання національної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів повинна здійснюватися за двома напрямками. Перший з них – це вдосконалення законодавства (усунення колізій, недоліків, прогалин, адаптація до європейських стандартів) і прийняття нових правових документів, у тому числі найвищого рівня, щодо всього широкого кола питань, що стосуються проблеми забезпечення національної безпеки в умовах євроінтеграції. Другий напрямок – це вдосконалення і підвищення ефективності діяльності суб'єктного складу правового механізму державного регулювання (державної складової, місцевого самоврядування, підприємницького середовища, громадянського суспільства), посилення координації та взаємодії зазначених акторів для досягнення визначених цілей у цій сфері.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано вирішення актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій, щодо удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки. Результати проведених досліджень уможливлюють отримання таких висновків:

1. Охарактеризовано нормативно-правові аспекти забезпечення національної безпеки. Констатовано, що законодавча дефініція національних

інтересів не досить точно відбиває суть досліджуваного явища. На законодавчому рівні визначається лише формальний, структурний аспект феномену національної безпеки і не вказується на властивості політико-правової системи, які дозволяють їй зовні (у міжнародних відносинах) проявляти себе в якості нації (у етатистському смисловому значенні Статуту ООН). З огляду на це на законодавчому рівні доцільно було б виділити такий компонент як сфера інтересів, що дозволило б, у свою чергу, визначити таку складову як національна ідея, яка виступає чинником національної консолідації, сприяючи найбільш ефективній протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.

2. Здійснено оцінку правового механізму забезпечення національної безпеки. Визначено, що він включає сукупність юридичних норм, державних інститутів та практичних інструментів, які захищають життєво важливі інтереси особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз**.** В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, цей механізм демонструє як високу адаптивність, так і потребу в усуненні системних прогалин. Визнано, що правовий механізм забезпечення національної безпеки в Україні трансформується під потреби воєнного часу, та має швидко адаптуватися до нових загроз (кібератаки, гібридну агресію тощо), не створюючи при цьому правові колізії.

3. Проаналізовано методичні засади ефективності правового механізму забезпечення національної безпеки, що дозволило оцінити, наскільки чинне законодавство, державні інститути та правові процедури здатні захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. При визначенні ефективності та результативності правового механізму забезпечення національної безпеки використовувалося комплексне та системне оцінювання рівня загроз і небезпек, як такий критерій, що за своєю сутністю є комбінацією інтегральних критеріїв, що необхідні для оцінки рівня безпеки в політичній, військовій, економічній, соціальній, екологічній, гуманітарній та інших сферах, а також базуються на розумінні взаємозв'язків між складовими національної безпеки та між факторами, які впливають на можливості та загрози щодо реалізації національних інтересів держави.

4. Систематизовано механізми підтримки національної безпеки в зарубіжних країнах (ЄС, США та ін.). Визначено, що за функціональним призначенням, рівнем координації та інституційною структурою ці механізми охоплюють кілька базових моделей і взаємопов'язаних блоків, які забезпечують трансформацію стратегічних концепцій у скоординовані дії державних і недержавних інститутів таких, як функціонування спеціалізованих координаційних органів (рад нацбезпеки) та чіткий розподіл повноважень між спецслужбами, військовими та цивільними відомствами, проведення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, моніторингу безпекового середовища, протидії кіберзагрозам та ведення стратегічних комунікацій, цільове фінансування оборонного сектору, захист критичної інфраструктури, контроль за стратегічними інвестиціями та формування державних резервів.

5. Обгрунтовано шляхи забезпечення національної безпеки у політично стабільному суспільстві. Наполягається, що інституціональна узгодженість і злагодженість діяльності державних органів у процесі забезпечення національної безпеки повинні забезпечуватися юридичним розмежуванням функцій і повноважень. В організаційному плані взаємодія між усіма суб'єктами забезпечення безпеки здійснюється у формі обміну інформацією, спільного планування і проведення заходів, взаємного використання сил і засобів в інтересах рішення загальної для суб'єктів цього процесу завдання, організації спеціального моніторингу та ін. З огляду на це важливо зреалізувати уніфікацію понять і законодавчу скоординованість відповідних видів державної діяльності, що передбачає подальший концептуальний розвиток положень існуючого нормативно-правового матеріалу не лише в частині підзаконних актів, але і в частині фундаментальної законодавчої основи.

6. Окреслено напрями удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки. Обгрунтовано, що удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням для України в умовах сучасних гібридних загроз, воєнного стану та повоєнного відновлення. Основна мета цих змін – створення гнучкої, цілісної та комплексної системи, здатної ефективно протидіяти як традиційним, так і новітнім викликам через приведення нормативно-правової бази України у сфері безпеки у повну відповідність до стандартів Європейського Союзу та документів НАТО, оновлення адміністративно-правових інструментів захисту критичної інфраструктури, персональних даних та протидії кіберзлочинності, створення чітких правових критеріїв для боротьби з дезінформацією, ворожою пропагандою та маніпуляціями у медіапросторі.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії:

1. Публічне регулювання забезпечення національної безпеки у сфері міжнародних відносин та протидії нелегальній міграції і тероризму: Монографія / С.М. Домбровська, В.В. Єсіков, М.М. Синишин, Ю.А. Столяр, О.Є. Копанчук, В.В. Палюх, С.Г. Порока: НУЦЗУ. 2026. 262 с. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/7570/1/Synyshyn_PUBLIC%20REGULATION%20OF%20NATIONAL%20SECURITY%20IN%20THE%20FIELD%20OF%20INTERNATIONAL%20RELATIONS%20AND%20COUNTERACTION%20TO%20ILLEGAL%20MIGRATION%20AND%20TERRORISM.pdf.

Особистий внесок автора: окреслено особливості формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин.

2. Державна політика забезпечення національної безпеки в оборонній

сфері. Монографія / С.М. Домбровська, А.В. Пупенко, В.В. Єсіков, Н.М. Карпеко, С.Г. Порока. Черкаси: НУЦЗУ. 2026. 174 с. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/28857/1/mono_DEPKP.pdf.

Особистий внесок автора: досліджено зарубіжний досвід забезпечення національної безпеки в оборонній сфері.

Статті у фахових наукових виданнях:

3. Єсіков В.В., Пупенко А.В. Військово-політичний механізм забезпечення національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 1(18). С. 375–383. URL: https://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/579-esikov-v-v-pupenko-a-v-vijskovo-politichnij-mekhanizm-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki.

Особистий внесок автора: визначено поняття національної безпеки в процесі формування військово-політичного механізму держави.

4. Єсіков В.В. Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям розвитку держави. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 2(19). С. 494–502. URL: https://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/582-esikov-v-v-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki-yak-prioritetnij-napryam-rozvitku-derzhavi.

5. Єсіков В.В., Порока С.Г. Напрями та принципи забезпечення національної безпеки України. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2026. Вип.1(24). С. 220–231. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/28673/1/Esikov.pdf.

Особистий внесок автора: уточнено принципи формування та запезпечення національної безпеки держави.

6. Esikov V., Lasukov O. Research methods of national security as an object of public administration. Public administration and state security aspects. В.1. 2026. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/28889/1/24_Esikov.pdf.

Особистий внесок автора: надано визначення безпеці як об’єкту публічного управління.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Єсіков В.В. Ефективна кадрова політика, як підтримка національної безпеки держави. Біологічні, хімічні та екологічні загрози в умовах війни: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (21.05.2026, м. Львів). Львів, ЛБЖД. 2026. С. 405–407. URL: https://if.dsns.gov.ua/upload/2/6/9/1/1/5/2/zbirnik-konferencii-vset.pdf.

8. Єсіков В.В. Підходи до визначення поняття «національна безпека» в системі публічного управління. Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ: матеріали ІІІ-ій Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (29.05.2026 р., м. Івано-Франківськ), Івано-Франківськ. 2026. URL: https://nung.edu.ua/news/nahaduyemo-shcho-vzhe-29-travnya-2026-roku-startuye-iii-vseukrayinska-naukovo-praktychna.

9. Єсіков В.В. Правовий зміст національної безпеки держави. Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення**:** матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 11–12 червня 2026 р.) / за заг. ред. С.М. Домбровської. Харків: Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», 2026. С. 555–557.

АНОТАЦІЯ

Єсіков В.В. Правовий механізм забезпечення національної безпеки.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 –державне управління у сфері державної безпеки та оформи громадського порядку – Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут» – Харків, 2026.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуального завдання з розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення актуальних завдань, а саме було охарактеризовано нормативно-правові аспекти забезпечення національної безпеки, та здійснено оцінку правового механізму забезпечення національної безпеки. Нами проаналізовано методичні засади ефективності правового механізму забезпечення національної безпеки і систематизовано механізми підтримки національної безпеки в зарубіжних країнах, також обгрунтовано шляхи забезпечення національної безпеки у політично стабільному суспільстві і окреслено напрями удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки.

Для досягнення означеної мети та вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових й спеціальних методів дослідження, що ґрунтуються на сучасних засадах науки публічного управління та споріднених наук. Методологічну основу дисертації склали такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання.

Інформаційна база дисертаційних досліджень ґрунтується на вітчизняних та закордонних нормативно-правових актах стосовно державного управління у сфері забезпечення національної безпеки, статистичних даних, а також наукових розробках учених і практиків України та зарубіжжя.

Наукова новизна отриманих результатів у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки.

Автором уперше було обгрунтовано модель правового механізму забезпечення національної безпеки, що забезпечється за допомогою державних організаційних інститутів, що взаємодіють між собою, та є відносно відособленими частинами єдиного механізму та автономними, також мають

регулятивний державно-владний характер і функціональне призначення у рамках державно-правового механізму забезпечення національної безпеки і нормативне вираження системи громадських стосунків як ідеальним явищем, виражених у вигляді системи категорій, статусів, принципів і духовних цінностей.

В роботі було удосконалено: правові шляхи подолання протиріч, що виникають в процесі правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки та пропозиції з оптимального співвідношенню законодавства України і норм міжнародного права для подальшого розвитку правової бази забезпечення національної безпеки, та з урахуванням накопиченого досвіду правового регулювання , напрямів і змістовних характеристик правового механізму, та напрями правового механізму забезпечення національної безпеки через систему державних інститутів послідовно організованих, діючих поетапно і на основі офіційних нормативних установок, що здійснюють діяльність з підтримки механізмів, ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам.

Таким чином, у дослідженні запропоновано вирішення актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій, щодо удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки. Результати проведених досліджень уможливили отримання обгрунтованих висновків.

Ключові слова: державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку, правовий механізм забезпечення національної безпеки, державне регулювання, механізм державного регулювання, національна безпека.

ABSTRACT

Yesikov V.V. Legal Mechanism for Ensuring National Security.

Dissertation for the degree of Candidate of Science in Public Administration, specialty 25.00.05 – Public Administration in the Field of State Security and Protection of Public Order – National aerospace university "Kharkiv Aviation Institute" – Kharkiv, 2026.

The research proposes a solution to an urgent task regarding the development of theoretical foundations and the substantiation of scientific and applied recommendations for improving the legal mechanism for ensuring national security. Achieving the defined goal necessitated solving urgent tasks, namely: characterizing the regulatory and legal aspects of ensuring national security and conducting an assessment of the legal mechanism for ensuring national security. We analyzed the methodological foundations of the effectiveness of the legal mechanism for ensuring national security, systematized mechanisms for supporting national security in foreign countries, substantiated ways of ensuring national security in a politically

stable society, and outlined directions for improving the legal mechanism for ensuring national security.

To achieve the stated goal and solve the tasks set, the dissertation work used a set of general scientific and special research methods based on modern principles of the science of public administration and related sciences. The methodological basis of the dissertation consisted of such general scientific and special methods of cognition.

The information base of the dissertation research is based on domestic and foreign regulatory legal acts regarding public administration in the field of ensuring national security, statistical data, as well as scientific developments of scientists and practitioners from Ukraine and abroad.

The scientific novelty of the obtained results lies in solving the scientific task regarding the development of theoretical foundations and the substantiation of scientific and applied recommendations for improving the legal mechanism for ensuring national security.

For the first time, the author has substantiated a model of the legal mechanism for ensuring national security, which is provided with the help of state organizational institutes that interact with each other and are relatively separate parts of a single mechanism and autonomous; they also have a regulatory state-power character, a functional purpose within the framework of the state-legal mechanism for ensuring national security, and a normative expression of the system of public relations as an ideal phenomenon expressed in the form of a system of categories, statuses, principles, and spiritual values.

The work has improved: legal ways to overcome contradictions arising in the process of legal regulation in the field of ensuring national security and proposals for the optimal ratio of Ukrainian legislation and international law norms for the further development of the legal framework for ensuring national security, taking into account the accumulated experience of legal regulation, directions, and substantive characteristics of the legal mechanism; and directions of the legal mechanism for ensuring national security through a system of state institutions that are consistently organized, act in stages, and operate on the basis of official regulatory directives, carrying out activities to support mechanisms and resource capabilities of the state and society at a level corresponding to national interests.

Thus, the study proposes a solution to an urgent task consisting in the substantiation of theoretical foundations and the development of practical recommendations for improving the legal mechanism for ensuring national security. The results of the conducted research made it possible to obtain well-founded conclusions.

Keywords: public administration in the field of state security and protection of public order, legal mechanism for ensuring national security, state regulation, mechanism of state regulation, national security.

Відповідальний за друк *Помаза-Пономаренко А.Л.*

Підписано до друку 21.10.2026 р.
Формат 60х84 1/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Таймс. Тираж 100 прим.
Віддруковано з оригінал-макета в друкарні ФОП Леонов Д.С.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80